

13-726 History of the Thembu, Masende and.

ser. 259

(2)
125

K 13 items of customs.
K 13/21 F. Vilakazi

K13/21

1
32

1 Impi yaGakwaMthembu naGakwaSithole

UGaGuza umuqathi wempi wakwaSithole. Kuthena mhla kuphuma udwendwe uGaGuza usethi amaThembu awakwazi ukusina. Usephendulwa uMpembe Dladla. Phela uMpembe lona waGaleka emaChunwini nempfi yamaChunu naGaThembu okwenza aGaleke aye emaThembeni yingoGa unina owasendlunkulu kuGaThembu usethike uMpembe, "Usho njalo GaGuza, konje wena uzenza iqawe ncsilwei kulondawo. Awuwa hloniphi ngani amaThembu kuyiwona emphethe njena na." Usethi "Thina siwuphumo asisena ndaGa." Usho ngoGa seGefuna ukuGeka uPhindo Sithole aGeyinkosi yaGo. Nanamhlanjena ayithani aGakwaSithole naGaThembu. SeGehlukene

2 "Yeka umuntu wami. Awazi yini ukuthi mina ngiyinkosi yaGakwaSithole." Ekuseni uPhindo waye yinduna yenkosi uMaGizela. Pho-ke useGona ukuthi uMaGizela usefile usezenza inkosi yaGakwaSithole. Usemuvuna uyisemkhulu, uvuna yena uPhindo uma esho njalo ethi yena uyinkosi yaGakwaSithole. UGaGuza usefuna ukugalela kuyena uPhindo. Sekukhuza uJama MaGaso uthi "Musa ukuGanga impi singaphelele ingathi uyaGona aGakwaSithole Gaphelele Gona." SeGeGaleka njalo uPhindo naGanye aGaGehamba naye ukuzwa ukuthi seku kuGi. Gathena ukuGa GaGaleke isiyohloma lena eyaGakwaSithole. Kuthena

3 lishona kwezwakala ngophondo lukhala. SekuGizwa uJamuluthi inyanga enkulu yindodana kaMaGizela inkosi. Usethi ukufika uJamuluthi useyicela impi lena yaGakwaSithole inkosi ithena ukuGona ukuthi manjena aGakwaSithole seGehlangene naye uJamuluthi usehloma naye isilindelana enhla noTugela river. Kuthena ukuGa kuhlwe yasuka eGakwaSithole yaqonda lapho kuGuthise khona amaThembu. Kuthena ukuGa iGone ukuthi isisondele ne. Seyima eyakwaGaSithole. AmaThembu aye angalindele esafuna amasu ukuGa ozokwenzanani nawo. UKufalwezwe inkosi yamaThembu isezwa ukuthi aGakwaSithole seGesondele. Useyimisa ngezigaGa. Kuthena ukuGa aGakwaSithole Gasondele Gezwakala ngoGa seGesho ukuthi: "Ngadla" Gesho seGeGagwaza njalo. Inkosi ukuGaleka kwaya iye enduneni yayo

ser. 259

- 4 enkulu eyayingakafiki isathunyelwe. Ya6aleka eyamaThembu. Kuthena ziqala zikhali izinkukhu aye esephelele amaThembu. Phela naye uPhindo wayethumele kuZwide Phungose ukuthi kuhle elekelele yena. Wavuma uPhungose kanti uyenga yena uPhindo. UPhindo wamuthembisa ici6i lezinkomo zakhe. Nokuthi uyomenza naye induna enkulu. Yena uZwide waye yincoku yenkosi enomuzi wakhe eziHosheni, umuzi wenkosi omkhulu. Pho-ke uthena uku6ona uPhindo ukuthi kanti uZwide welekelela inkosi u6aleka. Usenquma nondi ekhuphuka ngalo njalo uTugela usehlangana namaSwazi usekhonza kuwona.
- 5 Umuzi wakhe wasala khona lapho ngaseTholeni ngo6a phela waye angase nakuda6ula ku6aThembu. Usethi uhlanga6^ezana nayo uJamuluthi impi ya6aThema akasasizi lutho. Yilapha naye afela khona uJamuluthi ngempi yamaThembu ma6akwaSithole. A6akwaSithole 6aphela ngaleyompi. Pho-ke a6anye a6akwaSithole 6a6e ngasenkosini. Amazwi kaJamuluthi uma esefa wathi, "Niyangi6ulala, niyangigwaza impela aninakulunga, zaya kunahlula izitha zenu. Xi Niyakulwa nodwa ni6ulalane." Ukukhala kwendodana yakhe lapho eyayingaku6aThembu ithi ~~in~~ iyamulekelela uyise 6afa 6elakanyana. Ingama layo kwaku uPhelekuyise, usekhuze umuhlola ukufakwezwe uthi izingani 6aThembu ningaziqambi
- 6 ama6izo azo ngezici ngo6a ziyofuza zona kungcono ni6aqambe ngezici ezinhle kune zimbi." Inkosi isithumela uZwide uku6a abheke 6ona a6akwaSithole a6e yinduna ya6o. A6akwaSithole zaphela izinyanga ezilishumi 6evungaza 6efuna ukum6ulala yena uZwide ngo6a uyena owavuna uPhindo ukuthi uzomelekelela um elwa nenkosi. Kuthena ngelinye ilanga a6akwaSithole 6ehlangene kuphuzwa utshwala 6axoxa ukuthi uPhindo uyeza use6aleka uZwide ngolo6o6usuku uyehla uyo6ikela inkosi ukuthi uPhindo uyeza, kuhle ime kahle. Ne6ala isi6eka inhloli umfokaDuma uFayedwa a6eyinlolo. Usefika ne6ala uPhindo ufikela emuzini kaMaphutha Sithole umfowa6o. Sekuzwakala ngalo uphondo lukhala
- 7 Se6eqoqana ngokushesha a6akwaSithole. Isihloma njalo, seyiwunkanka umuzi kaZwide. UZwide wayeselindele impela ukuthi a6akwaSithole a6akxolile. Lwazwakala ngezinja ukukhokhotha usephuma uZwide. 6ekuthi kungahlwa angalali uZwide. Uthena ukuphuma usehlangana noFayedwa nempi usegalela ethi a6akwaSithole

usemukhuza uMawa uthi "Kahle mfowethu, yithi sizokwelekelela, nansi impi isifikile uyo njalo usemgwazile uFayedwa. Kwathi kanti uyisiviki uFayedwa wangwaza kancane ethangeni wase uyashishiliza umukhonto. Amazwi kaFayedwa wathi, "Uyangigwaza Zwide, ugwaza mina Fayedwa." Usethuka impela ukuBona ukuthi uFayedwa. UseBuzisa ukuthi, "Nithuleleni ningangitsheni ukuthi yinina na?"

8 Usezwa uPhindo ukuthi Galwa Godwa usedumela. Udumela usephuzile. Uthena ukuBona ukuthi kuGi usekhumuka uPhindo. Usethi uyaBaleka kanti BayamuBona aBakuBo. SekuyiBona aBathi "Nanguyana uPhindo akuBanjwe yena aBulawe." Usexoshwa aBaThembu naBakwaSithole usethi ukuBona ukuthi akukho masiza useziphonsa eweni kwaPhindo. Kuthi kwakuyindawo embi lapho aziphonsa khona. Kuthiwa wamemeza wathi, "Wafa Phindo, ~~phix~~ phumula Sithole." Inkosi isiBehlukanisa-ke lapho aBakwaSithole namaThembu. Kodwa nanamhla luyasuka ucuku kuBo aBakwaSithole naBakwamThembu. Kodwa inkosi isiyaGathena amandla aBakwaSithole.

9 Uthena uMamanguBane unina kaKufakwezwe eBona kuBulawa unsizwana indodana kaPhindo, eyaBe ilishinga. Uthi "nkosi mnBanami, ungaze uBulale umfowenu, uNsizwana. Angithi niphuma siswini sinye na." Loku naye owakwenu musa ukumuBulala unganuxosha njona kulendawo." Inkosi isimuBiza isimululeka ngomusa. UNsizwana useyithoBela impela inkosi. Loku ~~kuyf~~ kuyafakazela ukuthi amazwi amahle ayalungisa kunokuBulala namazwi olaka. Usemutshena uKufakwezwe uNsizwana ukuthi ngiphose ngakuBulala mfowethu ngokuzwa kwami ukuthi wena uNocuku. SeGehlalisana kahle njalo uNsizwana noKufakwezwe inkosi uyena sekuyindunankulu Genomfo ~~k~~ampungose owakhe eduze nam Chunu emanyiseni uma uyangasoTugela.

10 Kuthena ngendla enkulu evele emva kwempi yaBakwaSithole namaThembu inkosi yathi kuhle zidliwe zonke izinkomo zaBakwaSithole ngoBa phela yizona iziBenza BaHluphe. Bathi BaंगाBona ukuthi Banemfuyo eningi BaBune ukulwa. Sezidliwa izinkomo zaBo njalo seBesheyelwa ngambili nganye njalo lapho aBakwaSithole ngokuBona loku BaSuka BayoseBenza ngoBa izingane zaBo zingasadli lutho. Namhlanjena aBakwaSithole Banemfuyo

eningsi emalini ngo6a 6asuke a6a6e6asazithenga izimpahla
6afuya imali. Ukufakazela loku nango omunye umnumzane udumile
uNdelevane Sithole onesilaha eTugela Feery namakhosakazi
amahlanu. Unemotho yakhe unemali enkulu. 6ayithola eGoli
naseDiyimani ngezikhathi eziphambili kusahanjwa ngezinyawo.

11 Kuthena kuhle ziwe kaMfuna Ndlela. KuzwaKala umuntu
ememeza uma a6antu 6eq^ala uku6eka izinhlan^ogathi phansi.
Kwakumemeza uMadindi Dlamini ikhehla elidala elinomuzi
omkhulu namakhosikazi amahlanu. Umemeza njena sekufe umuzi
wakhe naye akazi ukuthi usale kanjani waye nezinsizwa
eziyishumi zingamasoka u6ulawela zona izinsizwa zakhe lezo.
Zona zafa khona lapho kwasala ~~uziziz~~ uZihlangu encane eyona
yayifunwa kakhulu. Uthi, "Ngafa, ngafa malunda yelekelela".
Usephuma uma ephuma usefumaⁿ indodana yakhe enkulu uku6a
6ayokwelekelela. Azayithola kanti iyona eyokulwe nomuzi
kaMadindi Dlamini. Usehamba-ke uMalunda Ndlela usemufana
uMadinda ngo6a esecashile naye uZihlangu.

12 Inyanga enkulu yempi kaMa6izela Mthembu, Lenyanga
yayidumile ku6antu nasenkosini ya6o uMa6izela. Kwaku
weMvanyana Ndlela. Kuthena ngempi enkulu yaMa6omvu namaThembu
yaqala ukuse6enza lenyanga emzini wenkosi sekufe enye inyanga
yenkosi endala uPhindani M6uyazi. Inkosi yayingamethembi

M uMvanyana ukuthi ikhona into engayenza. Ithena noma
isihamba nempi yayo ayethemba ukuthi konje iyakuphumelela
yini ukulwa nama6omvu. Kuthena lapho impi isiwela uThukela
ukuthatha kokusa usethi uMvanyane kuhle imbongo uma isi6onga
uVivi Mbuyelwa ahlu6ule ahambe nqunu seyimufaka izinsizi
zempi uVivi lona inyanga. Ne6ala ak^humule uVivi Mbuyelwa.

13 Sekuthi lapho impi uma isiyohlangana usekuza ufokaNgu6ane
wasemb6omvini uGedi uthi, "Ukhumelana nomuntu ohamba nqunu.
Kuhle umudumele masishane, ngo6a ~~px~~ phela welashiwe ngezinsizi
zazezikweleke wena nathi. Futhi kuhle ubheke isithunzi
sikaVivi singaweli kwesakho! Ne6ala uthi esa6onga uVivi,
usedumela uPhuphu Nxele imbongi yawo ama6omvu ngo6a esezwile
ukuthi uyakuza uGidi ngu6ane kwaya ku6o imbongi uku6a mayigwaze

ser. 259

kuqala. Use6aleka uMvanyana ngo6a sewonakele umuthi wakhe
woniwa imbongo egalele ingaka6ongi. Uthe uma e6aleka
wahlehla sengathi ulungisa wona umuthi wakhe njalo.

Pho-ke impi yahlanganela endaweni embi enze zihlahla impela.

14 Usenyelele la njalo uMvanyana usefike ekhaya itshena inkosikazi
yakhe enkulu uku6a mayimulandele. Wathi useyakwaZulu ~~xx~~
useyokhonza khona. Akusayi ngoku6ona kwakhe usehlulwa
uPhuphunxele ngo6a phela naye wone impi ngokumelana
nomuntu ohlu6ule. Isilwa-ke impi liyoshona ilanga. Sekuthi
ngalapha kwelo6unene uphondo sekuthi kwelokhohlo futhi isi
khumuka eyamaThembu. UMaGizela uthumela i6utho lakhe e6elisahlezi
li6eke izimpondo z ezikhukumukaya. Igama laleli6uthi
uBhenjane aqale ngalo ukudumela omahlupheyana.

Usengema uBhenjana ethatha kanye. Ase6aleka ama6omvu.

Isiyekelana khona lapho. Inkosi isifuna yena uMvanyana ngo6a
ey

15 a6indoda elaphe impi yayo. Kasa6ontwa. Isicamanga ukuthi
nga6e ufile yini. Kuthena kunjalo ama6omvu eseze nenkosi
yawo manjena. Inkosi yasema6omvini umulingo yayiwazi nokwelapha
impi ikwazi kakhulu. I6izo layo uDungizwe. Seyithumela
isangoma uku6a sihambe soma phambi kwempi nenja yensikazi
eyayinqunywe umsila usavuza igazi. Ithena uku6a iqhamuke
inja nesangoma. Ethuka amaThembu imbongi ya6o novalo yawa
phansi. Isikuza inkosi ithi "Mayiyekweinja nesangoma."
Kwa6a ayishilo 6ayidumela injana ngemukhonto naso isangoma .
Kwawukufa kwaso isangoma nenja. Kanti a6aThembu 6azilethela
isinyama. Kuthiwa kwavela inkungu nomukhizo omkhulu.

16 A6aThembu a6a6e6esa6onana manjena. Isangoma lesi kwakuwu
Nda6iseso6eni Zondi. Kwakhe6hwa intombazane eyayiliqhawe
uku6a mayifele izwe laku6o. UNda6isesoheni wayehlala
esigoldweni senkosi emuhle. Pho-ke ngoku6ona ukuthi z izwe
laku6o liyafa wancama ukufa yena. Phela naye athena emhlaba
njena amaThembu wa6e ewahla6a nenja iwaluma iwathela ngegazi
futhi. Kodwa inkosi yayithena mayiyekweinja nesangoma.
Kuthena umase esehlulwe amaThembu 6awa6ulala impela a6ase
ma6omvini 6aze 6agwaza nenkosi noko ayazeyafa. Phela inkosi

ser. 259

iyalesa6a igazi yase isigula njalo. AmaThembu asedumala impela. Ama6omvu asedla izinkomo zawo amaThembu. Inkosi ayihlalanga kade yese iyafa njalo masishane.

- 17 UNda6isesonkeni waye uyema igoso lezintombi lempi. Kuthiwa khona ayemuhle kodwa amandla akhe kwakungawendoda. Uyise uzondi usethola ifa ukufa komntanakhe uNda6asesonkeni. Inkosi ~~ix~~ isimunika amashumi amathathu ezinkomo, i6onaga uNda6asesonkeni. Nanamhlanjena awakohlwa amaThembu ilenda6a. Asengenelwa urukhuhlane amaThembu ngo6a a6ulalainja ilunjiwe ama6omvu sezifa zonke izinsizwa ezasala la lapho ezayi6onainja le nesangoma. Sekusala la6o a6angazange6a6one lutho. Pho-ke nanamhlanjena amaThembu namaChunu ayawesa6a ama6omvu ngalo mulingo wawo. Kodwa inyanga nenkosi a6a6azi lomulingo se6afa manjena. Isithunzi sisekhona nokho.

UGcugcwa wa6e inkosi enkulu yesizwe samaWosiyana ngesikhathi soku6usa kwengonyama enkulu yakwaZulu, uShaka. Lapho a6akhe khona ngempela akuqondakali kahle kokwa a6adala 6athi wa6akhe khona kw Zulu. Uyise kwaku uMcameni, kaSizane, kaNozaca wakwaWosiyana. Phela a6akwaWosiyana a6akwaNzama.

UGcugcwa wakhe wa6alekela uShaka wahamba waze wafika eMlazi, lapho sekwakhe isikole manjena. Ukufika kwakhe khona wafika kwakhe uDr. Adams. Kodwa akahlalanga isikhathi eside wa6uyela kwaZulu. Into enkulu uGcugcwa a6e a aziwa ngoyo ngesikhathi sokuhlala kwakhe. Wa6e enomuthi wokulali^s a6antu. Galale qede a6ese entshontsha izinkomo. Kuthiwa wa6enele awuthunqise nje, Galale 6onke ekhaya. Kodwa akuqondakali ukuthi kwakumuthi muni. Umuntu owayejwayelene naye kakhulu uCa6eka wakwaMa6aso naseMlazi a 6a6enaye. A6azukulwana 6akaCa6eka 6asekhona. 6akhe ndawonye na6akwaNzama 6akaGcugcwa phansi kwentendeni. Kuleyonta6a okuthiwa ~~int~~ intendeni kukhona ihlathi elibhekene ngaseningizimu. Omunye wangitshena ukuthi uGcugcwa wafumaniswa izithunywa zakaShaka ebhace khona, muskwana efunelwa izinkomo zenkosi

ser. 259

aBezintshontshile. Kodwa aBanye ~~z~~ Bathi aBanye Bayalandula
 noko kona kuliqiniso ngoBa aBaningi Bayasho ukuthi wafumaniswa
 20 khona. Ukufa kwakhe uGcugcwa wafa ngawo umusebenzi wakhe
 wokuntshontsha izinkomo. UShaka wamuyenga wathi kuhle
 eze kuyena azomupha izinkomo, wamuyenga ngoBa waye eseqede
 izinkomo zaBantu. Futhi kungelutho ukumuBamba. WajaBula
 kakhulu uma uShaka emuBiza wasukela phezulu khule kwenyoni
 iBona incombo kanti iqonde ogiBeni. Wanele ukuqhamuka kuyena
 uShaka kuthi uShaka wamuka waBamba uMlomongwesandla.
 Yathula umuzuzwana ingakhulumi ithi isuka yayiBaBaza ithi
 "Hau! Hau! Hau! Zulu ake nikubheke la kungakho kanti kuhlupha
 kangaka kungakanyana." Kwakuwumuntu omfushane yamuBingelela
 yathi, "SakuBona Gcugcwa sakuBona mfokaNcameni." Wavuma
 21 ngesiBindi wathi, "Ye6o Nkosi, amaBonaBoncane, uBona
 mina nje, GoBona wena ngomuso." Kuthiwa loku uGcugcwa wakusho
 ngoBa eseBona ukuthi uwukudla kwaManqe. Wayesethi uShaka,
 "Guyisani izinkomo esiBayeni zigwale" Bazi Guyisa njengokusho
 kwenkosi. YeBisithi, "Kuthatheni lokhu Zulu ⁿⁱ ukuBophele
 izimpundwini zesiBaya, kuvundle esangweni, Gese nikhipha
 izinkomo zikhandaniswa^e ze fihlizo." Kwase kwenziwa loko.
 Kuthiwa wakhala, "Nkosi uyangiBulala impela, uyangiBulalana."
 Wafa kanjalo okaNcameni akaGe asaBonwa nokuthi kwakuyini,
 noma kwakuwumuntu yini.

5/13 /h

ser. 259

K13/21 9b

Amacala okuGulala kuGaThembu

22 Kwa Gutho lokuGulala aGagangileyo Gephula umuthetho omisiweyo aGaThembu. IGutho kwakuthiwa (uMalondolozzi) uma umuntu eligwala empini yayithi inkosi makaGulawe. Inkosi eyona yayiweqinisile lomuthetho uyena uMaBezela. Kuthiwa uMalambisi Mthembu waGonakala encuxeGa ngomuva inkosi yamuGuza ukuthi walithola kanjani. UseGona ukuthi usezokufa namhlanjena usethi "Nkosi nami angazi ukuthi ngalitholaphi kanjani. Kuthi lelinxeGa lase lilidala impela. Pho-ke inkosi movalo u ukuthi bonke GazoGanjengaye GaGe namaxeGa ngomuva. Yathi makahambe aye akhaya lakhe aGuye nenduna kuqala ukuthi walitholaphi lelinxeGa. Usehamba-ke usetshena izingane zakhe ukuthi mhlawumbe useyoGulawa kusasa inkosi. SeGethi aGantwana 23 GaKhe kuhle/ aGaleke aye emaChunwini Gazomulandela. Pho-ke amaChunu amamukela nawo. Kuthena ngansukwana aGuza ukuthi walitholaphi lelinxeGa ngoGa elokuGalekana. Akasaphumeleli uMalambisi. Sekuthiwa makaGulawe neGaala useGulawa ngendaGa yalelonxeGa.

24 uMthiyane kwathiwa ~~nyx~~ uyathakatha kwaGonakala efumaniswa emuzini wenkosi eGusuku. Pho-ke wathi ukuGa inceku yenkosi uMaGizela. Wathi uyaGaleka waxoshwa impi yaGantu nezinja kuthi walwa nezinja naGantu waze wadinwa. Kuyaziswa phela ukuthi uMthiyane kwakuyiqhawe. Nasempini wayehlaGana Gengaka hlaGani aGanye nenkosi futhi imuthanda. Kwazisa ukuthi yayimuGiza njalo manjena imethembile futhi uMthiyane inkosi yase imungenisa nasemuzini wayo. Usethanda nankosikazi yenkosi uNamandlesilo, inkosikazi encane yenkosi. Inkosi ayazeyaGona yona isize iGona ukuGa axashwe izinceku ukuthi kanti akalungile. Sezithi ukumuGamba izinceku sezimusa enkosini, IsiGuza inkosi ithi, "UGufanani lapha eGusuku na?" Usephendula yena uthi, "Nkosi, Gengizothakatha ngithunywe uLuzindela induna. Ithi mangizothakatha intombi kulezi zenkosi." Inkosi isithi, "Angithi wena ungt ungumganiwamiGna Yonke into ngiyitshena wena ngingaGazitsheni izinduna zami na. Wenzani pho-na, usungigulala?"

- 25 Usekhala uMthiyane ukuGona ukuthi usezoGulawa manjena. Sekuqhamuka yona intandokazi yenkosi uNamandlesilo uthi, "Inkosi, konje ingamuGulala na unгани wayona ngenxa yaGantu namakuGulawe yona induna." Ukuthukuthela kwenkosi-ke lapho yasola ukuthi kukhona okwenziwa unamandlesilo naye umthiyane. Sekulandwa bonke aGaThembu ukuzoGona lomuhloa. Sekufumaniseka ukuthi induna ayinacala naGancane ayazi lutho futhi. Inkosi isimuGuzisisa ukuthi uGezofumani eGusuku na? Akasaphumeleli useGulawa uMthiyane ~~ya~~ naye uNamandlesilo. Kodwa wathi uNamandlesilo ngiyathokoza ukufela uMthiyane.
- 26 Inkosi yaseyithi kuhle GaGulawe bonke amadodana nezintombi zikaMthiyane nabantwana GaKanamandlesilo GaGulawa akwasala noyedwa. UkuGulawa kwalaGantwana kwaGanjena. Gayiswa amakhaya Gasiwa entaGeni enkulu eGizwa ngokuthi umhlumayo lapho inkosi yathi makuGaswe umulilo GaGazi aGantwana ukuthi ~~xa~~ GazoGulawa Gona. Kodwa, amadodana kaMthiyane ayesezwile ukuthi GayoGulawa manjena. AyengasenakuGaleka ngoGa ayebhekiwe ukuGa angaGaleki. Kuthiwa wathi uma usuvutha umulilo Gaphoswa phakathi bonke lapho kulowomulilo. Kodwa kuthiwa kwathi ngoGukhulu Gomulilo Gasha laGa aGaGeGaphonsa kuwona umulilo lowo
- 27 Naye uMthiyane noNamandlasilo Gaphoswa kulo ilangaGi lomulilo. Loku kwakwenziwa iGutho lempi lokuthetha amacala. Inkosi yavuka yaGanola ka ngokufa kwentando kazi yayo uNamandlesilo. Kuthiwa kwakuthi noma inkosikazi yayo iGonakale ihleka nomuntu njena inkosi ithi mayitulawe. Kwakungasangenwa emuzini wayo inkosi ngendaGa eyenziwa uMthiyane. Amacala lana ayenendawo yawo lapho ayethethelwa khona eduze noMhlumayo. Kuthi umuntu onecala eGekwe esigcawini. Uma lizothethwa kwakuGizwa amadoda. Aziswe kusekude yikhona amakhosikazi azokwenza
- 28 utshwala Gokuphuza uma sekuGuywa ecaleni. Kuthi amadoda aphenidule kahle ecalane kuthiwe utshwala oGawo lawomadoda. Wonke amanye asazocela kulawo. Olahlwe icala akasezukuHamba namanye amadoda. Kodwa ukuthethwa kwamacala akufani nawaGamlhlophe. Kuyavunwana nenkosi ithengwe ngotshwala ukuGa ivune lowo onecala. Kuthengwe naGanye aGaziwayo. Uma omunye engemGo

ser. 259

a bantu yena noma icala lakhe lilihle engenasono lumulahla ngo6a akathenganga muntu. Kuhle futhi umuntu aziwe inkosi ukuze ilithethe kahle icala lakhe ngaphandle kwaloko lutho nje. Kuthi noma lithethwa a banye 6afune nokulwa ngo6a kuyavunwana. Noma seliphelile sekuzohanjwa ngeziga6a.

- 29 Ku6e khona nokuzondana ngaleyo nda6a. Nenkosi i6ilalela a6adala amadoda aziwayo. Ngenye ikhathi kwathi yona njalo 6elu inkosi uMa6izela ethetha icala kwasekuvela impi enkulu. Kwakuxa6ene uManzoli nomuthakathi. La6antu a6adodanye 6 behlukene ngonina kuphela. 6azalwa uZikhali Dlamini. Manjena uManzoli uthi 6ehlezi uMthakathi uthi, "Nina mfowethu nizilima anikwazi uku6ona noma ~~xxx~~ umuntu emphambe ku6afazi 6enu, uya6ona, mina ngiliqili ngidla lapha kungafanele." Uya6uza uManzoli uthi, "Uthini mfowethu wakhohle ukungitshena kahle na ukuthi uthini wangikhulumela inkingana." Ulala unomfazi
- 30 wami yini?" Ku6uza uManzoli. Umthakathi uselwa noManzoli. Seku6ayicala impela elikhulu emzini kaZikhali. Pho-ke uZikhali uthanda unina kaMthakathi m njena akakwazi ukumulahla ngecala uMthakathi. Ucela inkosi nomndeneni wonke uku6a mawevune uMthakathi ne6ala kwanjalo. Manjena uMthakathi usethi wayedakiwe. Pho-ke uManzoli walanda a6asemaChunwini ekha6onina ukumuzwela naye. Kwathi la6a 6asemaChunwini 6amuvuna uManzolo na6aThembu 6avuna uMthakathi. Ukuthutha kwakhe uManzolo wayokhonza emaChunwini nanamhla inzolo yakhe iselapho. Usethukuthela ngomshado wakwaShezi uManzolo na6asemaChunwini seyihla6ana njalo lapho. Kwathi uMthakathi wafa khona lapho ukushona kwelanga.

31

Ukuhlonipha

Kuthena kuhleziwe emuzini kaMpanjana Zakwe kwelasemaChunwini kuBonakala uZiphethe intombi kaNhlebo Dumakude ishaya umntwana phambi kukayise wendoda. Usekhuza uMumzane umpanjana uthi, "Wenzani?" Umakoti akasalaleli usephuthuma ingane useze ayiGambe ayishaye impela, ngoGa imethukile yamusakela ngamathe eyikuza ukuthi mayingagangi ngokudla komuntu omdala umyeni wakhe. Ingane lena ekaDade intombi kaZimvu. uDade uzakwaGo kaZiphethe. UseGiza amadoda umndeni ukumBonisa loku. Amadoda asethi umakoti wenze kaGi ngokushaya ingane noma esemukhuzile uyise. Sekuthiwa makahlawule. Kodwa umakoti uthi naye kuhle ingane imuhlawule ngoGa imethukile. Usekhuza eGaGaza uDade uthi ingeke ihlawule eyami ingane. Ayikwazi ukwethuka muntu. UseGaleka uziphethe emuka impela akaziwa lapho ashona khona.

32

UseGiza umndeni wakwakhe uMpanjana ewuyala ngokuhlimipha.

UmloGokazi akathethi ekhaya lapha egane khona, nengane futhi angeze ayishaya kuGuka aGantu. Noma yonile angaze ayishaye ngasese kungaGoni muntu. Ukwenza njalo loku aze athole umntwana naye. Uma umloGokazi ega lomuthetho kothi muhla eGelethayo athole uGonzima. Usuke esejeziswa aGaphansi ngokwedelela umuzi waGo. Ukuswelekele ukuGa umalokazana adle Gume. Nentombi ithi ingalotsholwa itshelwe amagama oyisezala.

33

Uthi noma efuna ukukhuluma umakoti afune amanye amagama azokuma esikhundleni salana awahloniphayo. Usethi, Akengini linganisele ngomama, uGaGamkhulu igama lakhe uZihlandlo ngako-ke omama aGawaGizi amagama anezinhlamvu ezino "hla" "ndla" kumbe "dla" ekukhulumeni kwaGo:

ukuhleka	ukunkesa	mhlophe	mntophe
indlu	inkiGa	dlula	ngqula
indlela	inyathuko		
ukudala	ukunkiGa		
izandla	izamukelo		
isihlalo	isicewo		
amehlo	amankangelo		
uhlanga	ukhesheka		
inhloko	intenca		

Namanye njalo ayashintshwa.

34 Nomkhwenyane uyahlonipha impela ukudla kwasemuzini. Akakudli into ayidlayo yi6ona njena utshwala uyaye athule angakudli uma engakahlatshiswa imbuzi. Uma esehlatshisiwe uyakudla ngaphandle kwamasi odwa nenkuku yasemuzini. Lapha kuyiwa ekweni umuzi ungenwa ngakwesokunene somuzi. Noma umkhwenyane ephuma uphuma ngakwesokunene somuzi. Izintombi eza uma zivakashele ku6o kasoka noma ku6o kanikwenyane ziguqa ngamadolo uma zisegumeni zingene sezigaqani ngamadolo endlini zizanze phansi ngakwesokhohlo uma sezisendleni. Uma zinikwa icansi azihlali kulo 6aze 6a6eke into ethize kulo icansiⁱ. Ku6ekwa u6uhlalu kunike ~~z~~ usheleni njena.

35 Umakoti uhlala abheke emusamo yona abheke phansi ukuze anga6onwa muntu. Uma a6adala 6e6akhulumisa kukhulume izintombi zodwa. Umakoti athule yena uma kukhona okhuluma o^{bh}6ekise kuyena aphenidule loko kuphela athule. Akhulumele phansi ngokzi^h tho6a okukhulu. Lokhu ukwenza kuyaqhubeka njalo kuthi nalapha esegcagca, afake imvakazi emehlweni iwela ngasemehlweni uku6a anga6onwa muntu. Amakholwa wona afaka ulwembu ekhanda a6athi (iveil). Kodwa imvakazi ifakwa izintombi ezigwele ezingonakele ndawo uma intombi seyonakele ayifaki imvakazi. Kuyeku6onakale ngako ukuthi yonakele intombi ngokungafaki imvakazi uma igcagca.

36 Akungeni muntu ongumulisa lapho ku6olethwa khona (osenomqondo) kuze kundlule isikhathi isingange sonto. Futhi umuntu sesilisa akakwazi ukubheka umuntu wesifazane lapha egula noma ukumugeza kuye kufunwe yena owesifazane omunye uku6a amusize kulukukwenza. Kuyindlamba enkulu uma u6iza intombi ngokuthi intonjana uhlawula ngenkomo impela. Futhi uthole icala elikhulu. Uma uthi intonjana usho ukuthi seyakeyazala noma seyemithi seyake yona kala mhlaumbe.

Umfazi kamu6uzi umuyeni wakhe ngegama lakhe. Umbiza njena ngelinye igama lokucaza ukuthi uyamuhlinipha. Uma esenengane umu6iza ~~xxx~~ ngokuthi umfowa6o kasi6ani6ani. Uma elazi i6utho lakhe umu6iza ngalo.

ser. 259

Uma kusehlobo abantu nabo nawo amasikho okuhlonipha
uNkulunkulu uma liduma izulu. Akuphunyelwa phandle izinto
ezimhlophe ziyafihlwa zonke. Nezinyanga zisizengemithi.
Akuvunyelwe noma ubani ukuza angakhuluma. Ngesikhathi
sasehlobo amanzi awaphuzwa bume, nokuwaphonsa akuvunyelwe.
Loku bathi yikhona kuBanga umbani nezulu ekhaya. Amasi
awaphumeli phandle ngesikhathi sasehlobo. Ukuqhumisa isiwebhu
ekhaya akuvunyelwe nako futhi kuBanga izulu nombani ekhaya.
Uma liduma izulu wonke umuntu ~~ye~~ uyembatha afinyele futhi
uma kade enabile. Akuhlalwa phakathi nendlu kuhlalwa esebeni
38 Kwakuthi futhi uma liduma kushungiswe ubhoqo,

38 Kwakuthi futhi uma liduma kushungiswe ubhoqo,
~~nokuzikhazaxaxaxax~~ nohlonguhloshana emva kwemizi yonke. Ezindlini
kushungiswe isikhumba semvu emnyama enzansi kwensika yendlu
~~6xxx~~ (esekukishwa abafana izinti ezelashiwe ngomuthi) Lezi
zinduku zihlonywe endlini ngapyandle. Kuhlonishwa ukulima
nokuhlakhula uma kuvele isidumbu kuleso siqodi kuze kungcwathwe
isidumbu lesa. Iwele elingahlonishwa lodwa uma loku kunga
gcinwanga izulu liyaduma liwise impela kakhulu isac otho.
Uma izulu kade liduma laze lalimaza okuthile akushiwo ukuthi
kwenziwe izulu, Kuthiwa kudlale inkosi.

39 Uma futhi unika umuntu omudala umkhonto noma umese
ubhekisa induku ngakuye umese ubengakuwe uma ubhekisa umkhonto
ngakuye wokubheka ka6i impela. Kuhle induku ~~6~~ ibengakuyena.
Uma ubhekisa umkhonto ngakuye uyathi ufuna ukungigwazana.
Uma kwenziwe utshwala phela kuyaye ku6e khona abakwenekayo
bakuvu6ele ngalo lelolanga okubizwa ngokuthi, "idlula"
kumbe "inguyo" kumbe "isixu6o." Lapho-ke seyivuthiwe-ke
ingiyole isiphuzwa akushiwo ukuthi imnandi. Noma imnandi
kuthiwa, "lo6utshwala 6u6i". Kuthiwa uma u6a6aza ~~xt~~ u6umnandi
6engiyo utshwala o6ukulu 6uyonakala 6u6e6u6i. Uma kubhulwa
ama6ele abhulwa ngiyagile ezimbile kuphela njengezandla
zomuntu. Uma u6ula ngesandla esisodwa awezi ama6elo ~~x~~ ngo6a
uyaweya.

40 Uma kweliwa ama6ele kuye kubhekwe umoya u6a mawuvunguze kancane ngo6a omkhulu uyawaphephula ama6ele angeleki kahle. Lomoya wokwela kuthiwa umuthakathi. Uma li6alele izulu kuhlalwa ngokushunqisa esizeni. Ku6izwe umthakathi lowo.

Okunyo futhi okuhlonishwa ngalo leligama lokuthi umthakathi inyongo umuntu uma ehlanza. Akushiwo ukuthi uma uphalaza kuphume inyongo. Kodwa kuthiwa ~~um~~ umthakathi. Kuze amazinyo engane aphume kahle kuthiwa a6athakathi. Uma lilinye umthakathi. Uma umuntu omdala e6ulawa izinyo kuthiwa umthakathi.

41 Uma kuhlathwe inkomo isho6a layo lifindwa ifinjwana elincane liphathwe kahle li6ekwe endaweni engathinhwa muntu njalo. Kuthiwa uma liphathwe kadedeⁿggumyama yenkomo ~~z~~ iluma a6antu eziswini la6o a6ayidlile. Uma kuhlatshwa kuhlatshwela esi6ayeni. Kuthi lapho kuthuthwa inyama isiwa endlini kuphunywe ngesango kuphela. Uma kweqiwe nenyama esi6ayeni kuthiwa izinkomo azandiziyaphela. Lezizindlela zokuhlonipha zavela kwe6adala noko a6anye 6aze nezezele ngokwa6o. Umpanjana weluleka a6antwana 6akhe. Kuthiwa umuzi wakhe wawufana nowenkosi ngo6a kwakuthi uma omunye one lomuthetho ahlawuliswe inkomo. Nanamhlanjena amadodana akhe asawungcina lomuthetho kayise ashiya e6akhumbuza ngawo a6antwana 6akhe namhlanjena ~~z~~ indona yakhe iyinduna enkulu yenkosi ngenda6a yako ukuhlonipha loku. AmaThembu wonke ayakuthenda ukuhlonipha nanamhlanjena

42 Uthi futhi umpanjana ku6antwana 6akhe:- Umam6izwa umuntu omdala kuhle ngisa6ele ngithi 6a6angithathele ngiye kuyena ngeju6ane ngizwe konke akusho kumina ngiyeke owami umuse6enzi. Lapho engithethisa kuhle ngithule ngingaphumeleli ngingaphenduli lutho. Noma engishaya kuhle uthule noma u6ona ukuthi nawe ungazilwela kuyena. Wathi ungavika ukuvika kodwa ukuphindisela ungakwenzi. Noma nixa6ene nomfowenu kuzothi kungafika uyihlo athi "Thulani umusindo" nithule ngokushesha nithi du. Uma nedelele uyihlo ~~z~~ niyahlawuliswa ngempahla yenu eninayo noma inkomo noma imbuzi. Leyombuzi noma inkom6 isizohlatshwa idliwe a6asekhaya 6onke.

13 Uma uthunywa umuntu omdala noma kungesiyena owakini kuhle
 wenze loku akutshene kona ngokushesha. Noma umfana e6ambe
 inyoni ehlane akazidleli uyinika uyise ekhaya. Noma esese6enza
 imali uyinika uyise ku6e uyena omufunela izinkomo nezimbuzi.
 Umfana wenza loku aze akhule a6eyindoda. Ekhaya kusitshekelwa
 ukudla komnumzane kuphela. Umca6a wakhe wamasi uyasitshekelwa
 ngembenge namasi akhe futhi ayasitshekelwa notshwala 6akhe
 futhi. Konke ukudla kwakhe kuyasitshekelwa. Uma kuyocelwa
 intombi a6akhongi a 6ayiX kuyise wentombi uma ekhona umunumzane
 omkhulu ekhaya. Kuyiwa kuyena 6ese ku6a w uyena o6iza uyise
 44 wentombazane nomudeni uku6a 6a6onisane lenda6a. Amazwi wonke
 aphuma kuyena umnumzane womuzi esevumelene kodwa nomndeni
 noyise wentombazane futhi. Nomfana uma efuna ukuganwa ekhaya
 ku6ikelwa yena umunumzane womuzi kuqala. Izinqumo ziphume
 ngaye zonke umnumzane. Awe6ethwa umulosi endlil futhi
 akumiwa kuthiwe ngcwe endlini loko ukwedelela. Uma kungeqiwa
 lomuthetho kusuke kugule omunye ekhaya ka6i impela. Phela umuntu
 kuthiwa wedelela a6aphansi. A6antwana a6ayiphathi into
 ephathwa oyise noma yini akuvunyelwe loko. Umntwana
 wayengaqoshami endlini, ahlale futhi esiqikini soyise 6akhe.

45 Uma ufika komunye umuzi uface amadoda ehlezi ephuza
 utshwala ungene qede uzifimise indawo, ngisho uyibona ikhona
 ngasenyamyango wena uze wenyuselwe ngenhla emusamo uhlale
 ngenzansi ngomuncane kunawe. Emunyango kuhlala amakhehla
 amadala impela. Ukwedelela ukuhlala ngasemunyango uma u6ona
 ukuthi umncane ikhona amakhehla lapho. Uma usuhlezi uthule
 futhi uthi du, ungakhulumi lutho. 6aze 6aku6ingelele 6onke
 wena. 6aku6uze lapha uphuma khona. Usungakhuluma-ke uma
 se6eku6uzile lapha uphuma khona.

46 Uma unenda6a ofuna ukuyikhuluma kukhona umunumzane
 usiyonyenyeza komunye umunumzane uku kunenda6a ofuna
 ukuyikhuluma umunumzane yena usezothulisa i6andla uku6a
 kulalelwe wena kuphela. Usuzophendulwa amadoda naye-ke
 umunumzane usezocinela amadoda wonke ukukhuluma. Uma omunye

omdala eku6izela utshwala kuhle usukume ngokuhlonipha. Futhi uhlale phansi uzinze uma usuphuza. Uma usuqedile usuzo6onga. Ulwesule kahle ukhamba lapha ade uphuza khona. Ulwemboze futhi kahle. Lapha kudliwayo omncane a6amushiyeli omudala ~~na~~ noma esesuthi kanjani ulinda kuze kuyeke omudala kuqala 6ese ~~ex~~ esusa zonke izitsh~~a~~ yena ezi6eka. Ukweqa lomuthetho ukwedelela a6adala.

- 47 Uma kudliwa inyama kuye kuhlanjwe kuqala uma se6eqedile a6adala sekuzolandela a6ancane kuze kugcine omncane ngokuzalwa. Sekuzo6a uyena futhi ozoqo6a inyama aqo6ele a6adala. Uma kukhona amathambo usezowayekela a6adala. Uma emaningi usezolindela a6adala uku6a ma6akhetha a6awafunayo. Yi6ona futhi a6azomunika ithu6a loku6a athathe naye ithambo. Uma kade kudliwa inyama azigezwa izandla. Ziyayekwa njena. Uma 6ethanda a6adala 6esulele emakhanda a6ancane. Nalapha kudliwa amasi kuvu6a yena futhi omncane. Uma unikwa ukudla umuntu omdala kunawe
- 48 kwemukele ngezandla zombili. Amasi ukudliwa kwawo awadliwa njengokudla okunye uyawakha uwathele kwesokunxele isandla kande ufunde emulonyeni. Noma udla ngokhezo uyawakha ngalo 6ese uwathela kwesokunxele isandla usufunda emulonyeni. Amasi awathelwa ezikho ngo6a izinkomo ziyada6uka. Uma ufika emuzini ungawadli amasi akhona noma u6isi lwakhona. Umuntu wesifazane akawadli amasi egezile. Futhi akangeni esi6ayeyi uma egezile. Nomakoti akawadli amasi uze ~~na~~ anikwe inkomo yakhe kuqala kade awadle amasi lawo. Futhi owesifazane akazida6uli izinkomo zidla okhalweni. Uyahlonipha agege impela. Uma kufe umuntu ekhaya izinkomo zishunqiselwe ukuze ~~zingaxiki~~ zingafi ngamakhu6alo.
- 49 Uma ufuna uku6ingelela umuntu kuswelekele umendlu kuqala uthi uma usungemuva kwakhe ku6e yikhona umu6ingelela. Seni6uzana nempilo nalapha ephuma khona omunye. Uma kungowesifazana uyaguqe phansi ngamadolo noma, a6ambebele emadolweni uma ekhuluma nendoda. Ukuhlonipha njalo loko. ~~Ki~~ Kukhona loku futhi uma indoda yeqiwe owesifazane kuthiwa into embi leyo ngo6a yowela futhi indoda leya iyoshesha ukulimala empini. Amajoko owesifazane akaweqi futhi ngo6a azosheshe phuke nemicilo akayeqi futhi ngo6a ~~igxaxi~~ izoda6uka mashishane. Uma intombi isilotsholwe

iyahlonipha uyise~zala nonina~zalna6afowa6o ngokugqoka enye
 50 ingu6o ngaphezulu kwenye futhi noma itshali noma ijazi noma
 ifake intwana njena enjengeduku ukuhlonipha a6asemizini. Uma
 umakoti noma yinsizwa uma yiphule umuthetho wokuhlinipha i6isiwa
 kuyena uMpanjana ayilaye kahle. ~~Nomisa~~ Noma kothi uGeyalwa
 uMpanjana uma esecanguzile uGehanjelwa impela alandwe uMpanjana
 Uma ukuthi akafikanga. UGenzelwa ukhamba lwakhe yedwa kuthiwe
~~uk~~ ulukaMpanjana nembuzi yekhe nenkosi yayi mazisa uMpanjana.
 Nanamhlanjena ayezwakala amaThembu ethusa yona imiyalo
 kaMpanjana. Uma lemithetho kunomuntu ongawulaleli inkosi
 i6ilanda yena uMpanjana azomhlawulisa.

slu 259?

UMpanjana wafa empini yasezingolwelweni kulwa amaChunu nawo amaThembu. UMpanjana wayeligagu njengoGa futhi uyena owayeyimbongi yempi. Pho-ke inkosi yathi ukuGona ukuthi uyisihlakamphi yamunika ibheshu elihle impela. Pho-ke impi umuntu ofake ibheshu elihle Gayamuzonda Gamujongo ngalo njalo nonesihlangu esihle Gayamujonga njalo. Pho-ke naye Gamujonga ngalo Gaze Gaya GamuGulala. Kwenza n oGa phela ~~ifak~~ ibheshu elihle nesihlangu esihle sifakwa omntana kaGani Gamakhosi akufakwa njena noma uGani. Umuzi wakhe uMphanjana wasala x uGusa kahle kwathi nondodana enkulu yahlonipha umuzi Gayise.

UMafa lona akaziwa lapha aphuma khona noma weza kuleli ngoku6aleka yini kwelaku6o izwe na. Waqhamuka ngakwaZulu ehamba noNdongeni. Uthena uma efika lapha e6aThenjini usekhonza enkosini yakithi. Iyamemukela inkosi. UMa6aso uthena n aku lilakwakhe wa6a indoda enolaka impela enamandla futhi ehla6ana masishane a6anye 6engaka hla6ani. Inkosi isize manjena. Imenza induna yayo. Emuzini omkhulu wayo ekuthokozeni usehlala impela waphatha kahle futhi naye lapho. Uthena kunjalo inkosi yamuthuma ukuhlasele eSwazini akavuma uMafa. Inkosi isizwa ukuthi uMafa uyala. Isifuna ukumu6ulala manjena. Uthena uku6ona loku uMafa wahamba wa6a ovumileyo manjena uthena uma ehambile kanti use6aleka manjena. Usebuyela emuva ukuzwa ukuthi inkosi umuthukuthelele useyolanda umuzi wakhe e6usuku. Use6aleka nenxe nye yempi yenkosi. a6anye njalo a6avuma uku6 mulandela. Akamange esaya eSwazini wahamba u6eka oNdini walandela umukhondo kaMzilizazi. Usehamba naye elwa nezizwe ezincane kunaye ezingo6a impela athumbe nezinkomo zazo. Kokunye njalo antshontshe izinkomo zalapho endlula khona. Uthe uma efika kuMuzilikazi wamu6ona uMuzilikazi wathokoza impela wamenza yona induna enkulu futhi yempi yakhe. Kuthena musukwana uMuzilikazi ehlasela uMoshesh inkosi ya6esutu uyena owayehola impi yenkosi. Nalapha uMoshesh esemunika izinka6i ezimbili umuzilikazi uyena owazamukela. Kuthi uku6a uMathe a6one ukuthi umuzilikazi uyahlupha uhlala ngegazi njalo wafuna isu loku 6aleka eze ekhaya e6aThenjini. Uthe ethi uya6aleka kwase kuzwakala ukuthi amaChunu asefikile ngo6a uMuzilikazi useyewawaqala emuzini wawo. Lapha kuthi wa kuse Orange River manjena, amaBhunu ayakhe khona lapho usehluleka ukuthi uzo6aleka kanjani. Usephuma e6usuku amaBhunu e eseqothulile emuzini wenkosi nayo ingasekho ingasaziwa. Use6aleka. Usehlangana naye uMafa ecashile usethi uyaphina usethi naye nami nami ngiya6aleka ngilandela nina ngo6a ngi6ona umuzi usuphelele amaBhunu. Usethi uMafa masi6aleke manje sephinde emuva ngo6a indlala kahle kulelilizwe. Ne6ala

se6e6aleka. Usethi ukufika uMafa indodana kama6aso isimu6ulala
ng~~ix~~ ngo6a wahambisa a6antu 6a6ayise. Futhi wedelela uyise
uma emuthuma.

Usethi uma es6u~~u~~ ese6ulawa uMafa. "Ngafa mina mushoko6ezi
uguduza izizi6a ezinde nezimfushane." Akusondela~~xi~~ ngamuntu
uma ese6uza ethi "Niyangi6ulala. Ni6ulala mina madoda."

56 Kwaze kwasondela uMfokazindongeni. Kuthiwa wafa naye
uMafa. UMafa lona waye dumile impela eyisilwi esendlula
ukwenza yingako ~~xxx~~ ayesa6eka njena. Kuthiwa futhi waye mude
emukhulu impela. Inkosi yathokoza ukuzwa ukuthi uMafa us file
ngo6a yayimesa6a ukuthi hleze a6aleka na6anye futhi a6antu
6ayo~~xi~~. Kuthiwa amadodana akhe a6aleka a6ona ukuthi nawo
azo6ula lap a kulendawo. Aphindela khona kwaZulu. Manamhlanjena
6asekhona a6azukulwane 6akaMafa. UMpithikezi: Indodana
enkulu yakhe uMafa yakhe kwelasemaChunwini. Yafika x isi6uya
kwaZulu yathi ifuna indawo kumaThembu. Awavuma ngokwazi
uyise ukuthi wayeyishinga e6a~~f~~futhi.

Ingcube umkhosi wokweshama kwamakhosi ngesikhathi kungena ukwindla, sekunokudla okusha ~~nx~~ osekungadliwa. Amakhosi ashwama ngokudedelana ngemvume yenkantolo.

Ake nginithi falakahla ngokweshwama ngengcube kwenkosi yamaThembu, uMaGizela. Uma inkosi izoshwama kuqalwa ngokumenywa kuqala kucwile amaGele. Intombi sezⁱzolindela ukugaya utshwala oBukhulu impela. Sekumenyazelwa ukuthi wonke umuntu makazile. Kuzilwa kwaliwa ukusina nokugcagca. Nokunye okunjengaloko. Amahu6o awavunyelwe kuze kundle wona umshwamiso. A6esifazane ngalelolanga Gayavunula impela. Amadoda wona akha amahlahla akukhosela inkosi uma isizophehla uvathu ngosuku olungaphambi kwelanga lengcube ngempela. Ngesikhathi sokuzila amaGutho ayahlanziswa zonke izinsuku ngaGanye ngaGanye Gazekhathe Gakhafule amadolo a6o. Ilanga lokugaya utshwala li6ikezelwa izinsuku ezisiphohlango ngaphambi kwelanga lengcube. Kulokhu kubekwa isigaxa senyanga uku6a umkhosi u6engamhla inyanga ifa. Amakhosi awashwani ithwese inyanga. AmaGutho aye ayalwe ukuze aziphathe kahle ngosuku lolo olukhulu. Loku kufana nephosika kumakholwa. Umuthi a6ahlanza ngawo izintelezi aziphuza ngomulomo okhambeni noma embizeni izandla zombili zibhelethwe, Gazikhafule emadolweni, Gethi "Dolo lami qina' ." Uma ingcube sima seyingaomhlomunye, Gonke a6afazi Gaya x esigcawini, Gayokwabelwa izimpahla za6esilisa sa6o. A6asefazane Gaqale-ke ukuweleza. Kusho u6uwelewele Gekhomba ukuja6ula Gethi: "wele-we-le wele wadla ingcube washeka!" Lelilanga 6 lenza olwesine olungewele njengamakholwa ngesikhathi sama Easter. Kanti na6o kungumkhu6a wa6o uku6a 6akwenze njalo ngolwesine. Ngomso (olwesihlanu) usuku lomdwa6o. Kudwatshelwa enta6eni ephakane. Gelingisa uJseu, owaya enta6eni iCalvary. Ngalolusuku wonke, uwonke uvuka ekuseni aye kwankosi, kanti a6anye Galale khona ngolwesine. Bezamazisa umuzi Gehu6a. Kuyiwa nezinkomo zokughusha (ukuxoja, nokudlokova kwezinka6i. Kuyiwa kuhlonywe kwaphelela impela. Sekugqushwa kwezinkomo ku6izwa ngokuthi ukungenisa. Ganye Bezigodi Gangenise kreminye imizi ezalana na6a kwankosi.

Kuyasinwa ngalelolanga. Kuphuzwe utshwala. Kudalaiswe izinka6i zezinkomo namahashi.

Kusuke ngamunye ezinsizweni agwiye ngezi6ongo zakhe kanjena. Ngathi ngimudala ngadlala, 6antwana!" Ama6utho a6ethe: shwile-shwile se6e sikhona. 6esho 6esikaza isikhudla a6agwiyela kuso. Sekusukwa emuzini wenkosi kuyiwa enta6eni. Nezinkomo notshwala, kodlalwa khona, kuze ku6e ntambana. Kugaulwe amahla aluhlaza kuvunulwe ngawo. 6ese inyanga eyeshwamisa inkosi imba umuthi khona lapha. Kuvunywe nezono uma omunye inamagqu6u nomunye uyavuma 6axolelane khona lapho.

- 61 Uma se6e6uya senguzo6ulawa inkabi yama6utho agade inkosi. Seku6uyiwa kuyiwa ~~xi~~ ekha a. Inkosi isizophuma endlini ibhince ibheshu nebhande lenyamazane ethile isizolala lapho nama6htho wonke umgqi6elo. Lenka6i ehlatshiwe iyacwiywa kukh¹shwe imbetho (Lenyama ethikizelayo emhlu6ulweni ngasekwapheni) Lenyama iyona ezokhathwa umuthi, idliwe inyama yayo inyanga nenkosi, nxa se6ezophehla uvathu. Enye inyama eyama6utho. Lenkomo kuthiwa (umagci) i6izwa ngokuthi "Watha6atheka". Uma inkosi ilele esi6ayeni iphahlwa a6afana a6a6ili 6ephethe izinkemba nezinkamba kukhona umuthi ~~xx~~ kulezonkamba. Kuthi
- 62 kulomuthi inkosi iha6ule ikhife womane amakhona omhla6a. Kusinwe kuze kuse esi6ayeni inkosi iphehla uvathu. Ngomgqi6elo inkosi ishamba ekuseni iyogeza ezizi6eni ezikude noma emfuleni omkhulu igeze ngezithelezi. 6ese kosiwa inyama naleyo nyama izohuqwa emuthini kande ayidle ama6utho 6ese ehamba nawo eyogeza emfuleni emikhulu. Ageza ngezithelezi nawo ama6utho lana. Ngeminye iminyaka inkosi ~~x~~ iyaqunga ikhathe ngezinsizi zemithi 6ese kuhlatshwa inkuzi ~~x~~ yenkomo ngalowonyaka uma inkosi yenze njalo. Uma a6antu se6evela lapho se6enezinhliziyoz ezinhle noxolo kwa6anye. Inkosi nayo iyathula izile impela ingahlaseli ngalezo zinsuku. Kuze kwendlule amasonto ama6ili.

63 USi6itwana wakwaMakhathini utshena eGafana Gakwake imbila yezinkomo ngo6a e6ona ukuthi a6asayazi uthi ku6ona, "Niyaphi yini imbila yezinkomo na?" Gayalandula Gathi asiyazi kahle. Uthi-ke yena, "Sondelani lapha kimina nginitshene imbala" Wa6ahlalela ekuseni kwaze kwasomini e6atshena yona njalo imbila yezinkomo. Uthi, "IGala iqhamileyo nansi, eminyana nomhlophe. Isikazi emnyama kuthiwa (inzimakazi) induna kuthiwa imnyama, njalo njena.

induna insikazi

omuhlophe	imhlophe	emhlophekazi
inkone	inkone	inkonekazi
impemvu	impemvu	impemvukazi
iqola	iqola	iqolakazi
umshe ^k 6o	umsheko kazi	umshekokazi
ilunga	ilunga	ilungakazi
ingwevu	ingwevu	ingwevukazi
iklalathi	ikhalathi	iklalathi
insasa	insasa	insasakazi

64 on	ongoye	ungoyekazi
	inala	inalakazi
	ibhanqule	ibhanqulekazi
	ukhozi	ukhozikazi
	inkwazi	inkwazikazi

ezi6omvu

ingco	incokazi
imugquphane	imugquphanakazi
ihwanqa	ihwanqakazi
amaqanda kahoyi	amaqandakazi kahoyi
insundu	insundukazi
impofu	impofukazi
unyawothi	unyawothikazi
isihla6athi solwandle	isihla6athi solwandle
iviyo	iviyokazi
umdu6u	umdu6ukazi
intulo	intulokazi
imbi6a	imbi6akazi

induna	insikazi
ufipha	ufiphakazi
ibhidi	ibhidikazi
inkanku	inkankukazi
iphuthu	iphuthukazi
ugayindophi	ugayindophi

ukucazwa kwayo

- 65 mnyama: kuyinkomo emnyama engena mbala omunye futhi
 mhlophe: emhlophe engenambala wonke omunye umzimba.
 omnyama nomhlophe: kuthiwa i6ondo leyo.
 inkone: emnyama wonke umuhlu6ulo 6ese i6amhlophe ngaphansi
 kumbe emhlandeni.
 inkone eyisiqandane: imhlophe ikhanda nama6ala athe fahle
 kuze kuphume emlenzeni nasezinqeni ama6ala.
 inkonekazi: ilele umuntu phakathi: kushiwo kwemnyama umbala
 wayo usuke emkhonweni umnyama ugcine emage6eni ungafinyeleli
 i6emhlophe emhlana nangaphansi.
 impemvu: emhlophe ngo6uso nase6ilweni nangaphansi isidumbu
 simnyama.
 iqola: lena imnyama i6enombala omhlophe eqolo ngaphansi
 umsheko: emnyama i6enombala osuke ngaphansi wathi dwi.
- 66 ilunga: enama6ala amhlophe namnyama ahamba ethi 6adu' 6adu!
 ilunga elikhalazamithi: linama6ala amhlophe namnyama. .dle
 ngo6uningi kunelungakazi.
 ingwevu: lena ithephukuthu ngakhala limhlophe i6imnya yona
 umbala lo usuke em6onjeni.
 iklalathi: lena i6eke umbala omhlophe entanyeni i6emnyama yona.
 insusa : lena i6eke ama6ala amhlophe amaningi athi fikifiki
 ngaphansi kuze ku6e sezinkwapheni.
 amatshe ongoye: imbala amhlophe namnyama alingana ngo6uningi.
 inala: enemⁱ6ala ezinhlangothi¹ zombili emhlophe i6emnyama
 yona.
 i6anqule: eyembethe um6ala omnyama yase i6anqula ngomhlophe.
- 67 ukhozi: emhlophe ngaphansi icishe i6e njengensasakazi i6e
 imnyama ama6ala amaningi ekhanda aze aqanuke emihlu6ulweni.

Sar. 259

K13/21

26

inkwazi: imnyama imhlophe ~~ngx~~ ngekhandla lithi/ phukuthu lonke
kugcine ngentamo. Nangaphansi ¹ amuhlophe ngaphezulu
imnyama ngesidumbu.

emngquphane: le i6omvu i6e namashiya amhlophe.

ihwanqa: inama6ala ~~xxxx~~ amuhlophe na6omvu amancane.

amaqanda kahoyi: inama6ala a6omvu namhlophe adle ngo6a emncane
ifane nengwe nje.

insundu: i6omvu ka6u6ende leyo ayinambala omunye futhi

impofu: icishe i6e6ovu ingani ayimhlophe futhi.

unyawothi: u6umpofu 6ayo 6uqoth¹kle wonke umuzimba.

isihla6athi solwandle: ingathi impofu, omunye athi imhlophe
68 ifana nesihla6athi solwandle.

iviyo: lena ifana neviyo wonke umzimba njengeviyo livuthiwe.

umdu6u: ayiphofu ithi mayilande unyawothi ingani akuyiwo
ingani ingathi impofu kanti qha, u6uphofu 6ayo 6uthopele.

intulo: lenkomo ithi a6ampofu kodwa ikhanda li6emhlophe.

imbi6a: i6omvu i6e nomhlandla omnyama uthi dwi njengowembi6a.

ufipha: lena ayi6omvu ayemunyama futhi. Kodwa iphethe
u6u6omvu o6uthu6ele, ongazi angathi ~~xxxx~~ umnyama.

ibhide: enama6ala ayimishi amhlophe namhofu, ne6omvu kodwa
ingasho ukuthi kla!

inkanku: imhlophe ngaphansi noma ingemnyama u6ala unqamula
ekhwapheni ungcine emhlandleni, unga6imkhulu uthi dwi,
noma useke ngaphansi komkhono.

69

Ukudabuka kwesizwe sakwaMasondo.

Phakathi kwezizwe ezidumileyo zakuqala kwakukhona isizwa sakwaMthethwa, sinenkosi yaso, njengazo zonke izizwe ezazikhona. Lenkosi yiyibusa phezu kwezizwe eziningi zazingaphansi kwaso.

Ngizosukela phakathi nje nalesizwe ngo6a inda6a yami ayizukugila kuso lesi isizwe kakhulu, sakwaMthethwa.

UDingiswayo kaJo6e wayeyinkosi ehlananipheyo yalesizwe sakwaMthethwa. Kwathi-ke ngesinye isikhathi kwavela indla enkulu kulelozwe. Kwa izizwe zalamba kakhulu zazezasuka zahamba ngenxa yo6azi6ulawa indlala.

Kwathi isiga6a esahamba kuqala sahamba say^ophanza kwesinye izizwe ezazinokudla. Sanela safika lesiszwe kula6o a6a6enokudla Gathi, "Kuhle nake nani lapha ukuze nani seniphe ukudla.

70 Sanela Gakha kuleyondawo Gase Ge6a6iza ngokuthi a6akwaMpanza ngo6a Gafika ngokuzophanza ukudla.

Kwaphinda futhi kwasuka esinye isiga6a sesi6ili naso futhi sixoshwa yiyo indlala. Sahamba lesisizwe singazi lapho lapha siyakhona sesiphike ngokuthi soye sifike lapho siyothola khona ukudla. Sathi sisendleleni safica isondo lenyamazane. Salandela lona njalo. Izinyathelo lapha Gekuhamba khona inyamazane Gahamba Gahamba la6a6antu Gehamba Gelala Gevuka Gaze Gafika lapha kukhona a6antu a6anokudla. Gafika Gakhonza lapho Gakha ngo6a futhi Ga6ona indawo enhle ifanele ukwakwa. Lesisiga6a sazi6iza ngokuthi esakwaMasondo ngo6a Galandela isondo lenyamazane. Yiso lesisizwe engizokuluma ngaso lapha.

71 Isiga6a sesithathu sahlala nje sona saxolelana inda6a, "Sathetha kwase kuthiwa isizwe sakwaMthethwa. Manje lezizizwe ezintathu zada6uka ndawo njengo6a sengishilo lapha kuleliphepha. Konke loku esengikushilo kuyavumelana nokushiwo uBryant encwadini yakhe ethiwa "Olden Times in Zululand and Natal, page 118. Njengo6a lezizwe sada6uka ndawonye zingeze zathathana nezo owakwaMasondo angeyethathe intombi yakwaMpanza noma eyakwaMthethwa, ngo6a umfowa6o ngempela. Kwathi-ke lapha kwakha khona lesisizwe

esalandela isondo lenyamazane sa6eka inkosi yaso uLudonga. Lona-ke wa6ayinkosi enkulu kuso sonke naphezu kweziwe izizwane ezazikhona lapho za6anga phansi kwakhe. Isizwe esinjengesizwe saseMantshalini nesinye.

72 ULudonga lona uyena owada6ula uhlanga lwesizwe sakwaMasondo wayeyindoda ehlananpheleyo kakhulu ngo6a akathandanga uku6a alwe nezinye izizwe ezazakhelene naye. Wahhala waze wathi nxa esizokufa wakhuluma amazwi ayisimangaliso a6onakalisa 6a u6ukhosi no6ukhulu 6akhe. Kwathi nxa esezokufa wathi ezinduneni zakhe akothi angafa 6angamngcwa6i 6amyeke endlini yakhe aze a6ole yonke inyama kothik-ke nxa sekusele amathambo 6awathathe 6ayowashisa ngomlilo endaweni elisenhlanganweni yemimfula emi6ili i noMfolozi emhlophe lapha 6a6akhe khona kuyothi umlotha wamathambo akhe 6ayowuthela phakathi ezizi6eni esiseThaka. Wathi-ke futhi 6ayothi 6angawuthela lowomlotha 6a6eke esizi6eni ngemuva koku6a se6efake umlotha wamathambo akhe esizi6eni nempela kuthe kusenjalo uku6a 6aqede ukuthela lowomlotha wamathambo ake 6a6ona kuphuma ibhu6esi phakathi emanzini.

73 Loko-ke kuya6onakala nje ukuthi kwase kulidlozi elinguludonga seliphenduke ibhu6esi. Kuthiwa ngishona namhla ibhu6esi alumulumu umuntu wakwaMasondo. Ngaphandle koku6a kuyivezandle6e. Ngo6a inkosi ya6o ya6ayibhu6esi. Futhi 6athi a6adala kungako a6antu 6akwaMasondo 6ewuthanda kangaka umulilo. Ngo6a im inkosi ya6o yashiswa ngomulilo. Kwathi uku6a afe uLudonga izinkomo zakhe zegula zenza isimangaliso. Futhi nazo. Zagijima zimbili namankonyane azo njalo zaye zangena esizi6eni esisempophomeni eduze nenta6a e6izwa ngokuthi kukwaNcwambe.

74 Aziphindanga ziphume lezonkomazi ezimbili, kanye namankonyane azo. Ngisho nanamhlanje akuyilutho lu6uyayo kulesosizi6a zonke lezi zimangaliso zisikhombisa u6ukhulu 6akhe ngodumo ayenalo wayaziwa. Ngalezizi6ongo. Ukudonga kaMakhwelu usonyanda, uLudonga dilika kade siphiza amanzi emchachazweni. Inkome ekhale phezulu eNende, yayeyezwakala kuMagalela waseMantshalini. Usehlahla sisenendeni phezulu ungasi6oni uku6a nezinsa6a. I6iji likaBhodliwe elingamkhonto. Igwazo osekezansi. Usonhlambas inkomo ziyalila. A6engqungquli iqala

ser. 259

ngendlel iGange koMadloko. Phakathi kwezinsushwana neGinhi.

LeziziGongo yona ziGongo esezigonga isizwe sonke sakwaMasondo. YgokuGa phela lona uLudonga, uyena Mthombo walesisizwe. Kwathi-Re ukuGa afe uLudonga indodana yakhe enkulu uNgwane yaGusa yaGayinkosi

75 Ngemvu kokufa kx kukajise GaGake khona Gelu eNende, kodwa uNgwane lona wathi esekhulile esenomuzi omkhulu wathutha waye wakha eNgoje. Lapho aze afela khona. Ngizokhombisa lapha GaGakhe khona Gehamba njalo Gethutha njengoGa ngizokhombisa lapha ngezansi.

Kwathi ukuGa afe uNgwane kwangena indodana yakhe enkulu uNgema, UNgema waye naGafowaGo aGaGili, uMakhwela noBhula. Gathi aGadala kuqala impela umuntu wayengaganwa ngaGafazi aGaningi ngenxa yokwesaGa ukuthi amadodana azoGanga ik ifa noGukhosana. Kungako-ke sizwa engaGimangingi amadodana omuntu emunye njenganamhlanjena. Lapha umuntu esenamadodana amaningi emunye.

76 Kwathi lamadodana amathathu aseveza izindlu ezehlukene. AGaqalanga Gehlukana Gaqala ngokwakha ndawonye kwaye kwaGa yisizwe esikhulu impela. Kukuthi nomnumzane usezokh^eatha indlu angaloGola ngawo noma ngaGendlu enkulu noma eyincane noma ephakathi. AGakaNgema aGantwana wazala uJuda inkosana enaGafowaGo aGaningi njena amagama aGo ilawa: uXwayisana, uThelegu, uMpisi, noBhodlongwana. LaGa Bonke Gahlala ndawonye Gezwana kakhulu. UBhodlongwana kwaku ngowendlu yasekhohlo. Wathutha yena kuGafowaGo wayokwakha ~~xxx~~ eMkhuze ngasehloGane. UMakhwela wazala inkosana uMthimkhulu. Kwaku uyona omkhulu okwakwethulwa kuyena insonyama uma kuhlatshiwe.

77 Noma kukhona ukudadeka nokuxaGana ekhaya kwakuGikwa kuyena. Uyena owayelungisa ukukhuluma ekhaya uMthimkhulu wazala uManguza inkosana naGanye. Omshinane, Mngonwa, Silima Maxalo, Mashingana, Magcithigcithi noMujemujemu lona kwakungowasekhohlo. Lamadodana kx kaMthimkhulu awakhanga ndawonye aGanye GaGo Gathutha Gakha ngaseMpemvane aGanye Gakha ngaseHloGane.

Lenkosi uMthimkhulu wayedumile ezweni nakuabantu bakhe.
Wayedume njengoyise uLudonga. Wayaziwa noma eseyinsizwa
neziGongo zakhe nazi uMthimkhulu:

uGidizela kaMthungwa
UZisinde zamanye amadoda
UziGula ug ngendoda enkulu
Engangoyise uMthungwa
UnxeGa liGanzi

78 Lingangemilomo yezidumbu zakoPithi.

Usandla kasikhethe nakwaGamhlophe naGamnyama.

WaGusa njalo waze ~~xf~~ wafela khona emanxiweni akhe eNende.
Indodana yakhe enkulu uMkhunjini wathatha isikhundla soGukhosi
waGusa kahle naye impela wazala amadodana amaGili. UJunda ~~xm~~
yena waye umfowaGo ka Kakhunjini. UMkhunjini yena usezala
amadodana amathathu uNoshwila, noMfene, noDuze. UNoshwila
yena wazala uMahumane inkosana yakhe Gakha ngaseMkhuze.
UMahumane wazala uSimfongeyana. LaGaGantu Gahlakazeka Gonke
ngesikhathi kulwa izimpi zikaShaka noZwide. AGanye GaGo
Gaya eMpemvane aGanye njalo ngezindawo ngezindawo zezwe.

79 UNoshwila lona kwakungowasekhohlo yena uMguni kuyinkosana
kaJunda. Kodwa uNoshwila wayehlakaniphe kakhulu impela yena.
Eliqhawe futhi emude emnyama impela kakhulu esaGeka, kodwa
wayenodumo kuGantu Gonke nazi iziGongo zakhe:

UNoshwila nsimba nganile nze,
Umsipha kauzecwa ngaGafo
Insingizi eGika izulu
Isikhuni ~~x~~ esimnyama sikaJunda
Esithutha amatshe,
SiwaGekela emva kwendlu kwaGo,
Isiquqa esimnyama.
Sidela ngokuzenzela.

UMguni lona nempi yakhe yonke wahamba waqonda ezihlalo
waye wakha khona kuManyosi wasemaBhatheni kaDukezela. Lapho
uMguni waGa kanye namaGutho kaManyosi ngalesisikhathi-ke
kungemuva kwempi yaGelungu eyalwa ngo 1879.

ser. 259

80 Njengo6a phela uCetshwayo, Gamuthatha a6elungu, uZibhebhu wasala walwa noNda6uko eGanganaye kanti nangu uMnguni lona na6antu 6akhe Gangakakhi nokwakha sekusuka wona umu6ango. UZibhebhu use6ulala 6onke la6a okungesi6ona a6akhe a6a6e yiziGqoza. Use6aleka uNda6uko eya eNhlazatshe 6akhonza kuSishishili kaMqandi wasezi6isini inkosi yakwaMhlase Si6isi. Kulesi sikhathi se6ehlukene amaqembu akwaZulu, uSuthu luthi zona iziGqoza azi6ulawa ngani. Izigqoza zona za6aleka uSuthu lona lwasala khona eMfolozi. Lusho loku njena uSuthu lufuna uku6aleka lulandele zona iziGqoza 6elu. Usethi ukufika kuSishishili uMnguni se6ezwana kakhulu naye wamenza inceku
81 yakhe u^SZishishile.

81 Kuthena uku6a izinceku zikaSishishili zi6one ukuthiⁱ uMnguni inkosi isiyamthanda zathukuthela impela kakhulu. Zamu6ulala njalo uMnguni ngomuthi ngo6a zinengwa uku6a athandwe inkosi efika endaweni.

UMnguni wafa washiya uMalusi, nentombazane yakhe uSiquntu owafela oBhalule. Amanye amadodana akhe yilana uZwangedwano Sife. Kwathi umukaklu wahamba wayogana ema6batheni. Lapho-ke wazala uMvukazana, intombazane no6anda 6o6a6ili kuphela. Kwathi ngo6a unina engalotsholwanga lapha ema6batheni kwa6a nga6 kwaMasondo la6antwana. UMvukazana ngo6a wayemuhle inkosi yamusa esigodlweni.

82 Kwathi ngelinye ilanga lezi izingane zakhe azishiya kwaMasondo zamukhumbula unina zasezimuvakashela zontathu. Unina kwakungo kaPhatha. Kwathi lezizingana zisendleleni yagula enye ingane kakhulu impela uMalusi, nelanga lazishonela. Kuthena uku6a 6a6one ukuthi selishonile 6alala ngaphansi kwesihlahla. Kwamqinisela impela uMalusi ukufa waze wafa khona lapho e6usuku. Zakhohlwa manjena izingane ukuthi zizokwenzenjani ngo6a nangu omunye esefile futhi zihambe ngokweqa ekhaya. Zahlala nasoke isidumbu kwaze kwasa. Kuthena ngakusasa insizwa ihamba iyozingela yazi6ona lezizingana kodwa uMalusi esefile yaphuthuma yayo6ika ekhaya loMbikho.

32*

K13 / 21

nr. 259

83

Ngalesisikhathi kwakwaw^kiwe emfolosi izingane zaze zakhulela kunina ~~ka~~ emabatheni kwaGuqu. Kwathi uma sebekhulile Gaphuma umuzi waGo wakwaMasondo. USife waganwa inkosazana yakwe Ntshangase kaMadwaGa. Wazala lamadodana uSife uMashushushu owaye yinkosana yakhe. Iutho lakhe uMbonambi. Kwase kuGa uGaGamkhulu yena Iutho lakhe ingoGamakhosi wazala namantombazana amathathu nse usife ~~im~~ lona. Kuthena ukuGa Gaxoshwe iwona futhi uGango kaZibhebhu. GaGaleka futhi noSishishili waGaleka naye eNhlazatshe Gacithakala nezwe. USishishili yena waGalekela kuBelungu. Wacela uGa Gamuthole aGamhlophe Gamuthola.

(to be contd.)

END 259